İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İBA İstanbul Planlama Ajansı

İSTANBUL'DA MADDE BAĞIMLILIĞI

ALGILAR, DENEYİMLER ve
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

İstanbul Büyükşehir Belediyesi | İstanbul Planlama Ajansı

Basım: Temmuz 2021

GİRİŞ 02

KAPSAM VE YÖNTEM 06

BULGULAR 10

Nedenler ve Yaygınlık 11

Bağımlılığa Tanık Olmak: Ebeveynler, Eşler, Kardeşler 12

Şüphe, Takip ve İzleme 12

Bir "Aile Sırrı" Olarak Bağımlılık ve Utanç 14

Bağımlılığı Temellendirme Çabası ve "Çekip Gidememenin Ağırlığı" 16

Bağımlılıkla Artan Ekonomik Kırılganlık ve Zaman Maliyeti 18

Bağımlılıkla Yaşamak ve Evdeki Diğer Çocuklar 19

Bağımlılıkla Yaşamak ve Sağlık Maliyeti 20

BAĞIMLILIKLA MÜCADELE GÜZERGAHLARI: AİLE İÇİNDE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI, KURUMLAR ve HİZMETLER 12

Aile İçerisinde Çözüm Arayışları 23

Kurumlar ve Hizmetler 24

Bir Sosyal Hizmet Alanı Olarak Dini Kurum ve Cemaatler 25

BAĞIMLILIKLA MÜCADELE POLİTİKALARI İÇİN ÖNERİLER 28

SONUÇ: "İSTANBUL'DA ÇOCUĞUMU HEM KAYBETTİM HEM YENİDEN BULDUM" 30

TEŞEKKÜR 34

GİRİŞ

Bağımlılık; biyolojik, psikolojik ve sosyal bir hastalık olarak kabul edilmektedir. Bağımlılık, yaşayan kişileri olduğu kadar o kişilerin yakınlarını ve birlikte yaşadıkları aile üyelerini de derinden etkilemektedir. Bağımlılık bu geniş etkisiyle farklı açılardan ele alınması gereken bir konudur. Bağımlılığı tetikleyen mekanizmalar ile bağımlılığın bağımlı bireylere ve çevrelerine etkilerini anlamak, bağımlılıkla mücadeleye karşı geliştirilebilecek araç ve mekanizmaların oluşturulması için önemlidir. Bu doğrultuda İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Planlama Ajansı tarafından, İstanbul halkının bağımlılıkla ilgili genel görüşlerini ele alabilmek ve madde bağımlısı yakınları olan bireylerin yaşadıkları süreci anlayabilmek amacıyla "İstanbul'da Madde Bağımlılığı: Algılar, Deneyimler ve Çözüm Önerileri" başlıklı bir araştırma yürütülmüştür.

Bağımlı kişilerin hem bağımlılık yaşadıkları süreçlerde hem de bağımlılıkları için tedavi gördükleri dönemlerde aileleri ve yakın çevreleri maddi ve manevi olarak büyük bir sorumluluk altına girmektedir. Bu doğrultuda nicel ve nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yürütülen araştırmada, madde bağımlısı bireylerin yakınlarıyla odak grup görüşmeleri gerçekleştirilerek sürecin bağımlı kişilerin aile ve yakın çevrelerine yönelik etkileri üzerinde durulmuştur. Odak grup görüşmelerinde, madde bağımlısı olma süreci ile hem bağımlıların hem de bağımlıların ailelerinin yaşadıkları zorluklara odaklanılarak, bu alanda üretilecek politika önerilerine yoğunlaşılmıştır. Bununla birlikte 12-25 yaş arası çocuğu olan kişilerin uyuşturucu madde bağımlılığına ve madde bağımlısı bireylere yönelik algılarını ölçmek amacıyla bir saha araştırması da gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda raporun ilk bölümünde nitel ve nicel araştırmalar sonucu elde edilen veriler doğrultusunda bağımlılığı doğuran nedenlere, İstanbul'da madde kullanımının yaygınlığına ve bağımlılığın farklı boyutlarıyla aile içi ve sosyal ilişkilere etkilerine yer verilmiştir .

Raporun "Bağımlılıkla Mücadele Güzergahları: Aile İçinde Çözüm Arayışları, Kurumlar ve Hizmetler" başlıklı İkinci bölümünde madde bağımlılığıyla mücadeleye yönelik mevcut mekanizmaların etkilerine değinilerek aile içerisindeki çözüm arayışları, kurumlar ve sundukları hizmetler ile dini kurum ve cemaatlerin bağımlılıkla mücadele sürecine yönelik rolleri aktarılmıştır. Bu bölümde karşımıza çıkan en önemli bulgu bağımlılıkla mücadelede mevcut çevreden uzaklaştırmanın önemli bir çözüm olarak görülmesi olmuştur. Bağımlılık sorunuyla yüzleşen aileler bu sorunun kaynağının çevresel faktörler olduğunu düşündükleri için ilk etapta mekan değişikliğine giderken, kurumlarda yatılı ve ilaçlı tedavi yapılmamasının bağımlılıkla mücadelede büyük bir sorun teşkil ettiğini belirtmektedir.

Fakat bağımlı yakınlarının anlattıklarına baktığımızda yatılı ve ilaçlı tedavi alınmasına rağmen birçok olumsuz sonuç karşımıza çıkmaktadır. Sonuçlar göstermektedir ki bağımlılığın çözümü için farklı yöntemler bir arada kullanılmalıdır.

Yapılan araştırmalar doğrultusunda elde edilen veriler sonucunda hazırlanan "Bağımlılıkla Mücadele Politikaları için Öneriler" başlıklı üçüncü bölümde ise bağımlılıkla mücadeleye yönelik geliştirilebilecek mekanizmalar için politika önerilerine yer verilmiştir. Bu öneriler tıbbi tedaviler dışında sosyal rehabilitasyonu da kapsayan, sürecin bağ kurma ve güvene dayalı ilişki sağlayabilecek şekilde oluşturulması gerektiğinin altını çizen hem önleyici hem de oluşan sonuçları onarıcı eylemleri kapsamaktadır.

Sonuç olarak görülmektedir ki bağımlılıkla mücadele, yalnızca aile üyelerinin sorumluluk yüklenmesi ile çözüme kavuşamayacak kadar emek, zaman ve kaynak gerektiren bir süreçtir. Bağımlılıkla kapsamlı ve çözüm odaklı mücadele ancak güçlü bir toplumsal dayanışma ve kamu sorumluluğu ile gerçekleştirilebilir. Bu bağlamda sürece dahil olan tüm aktörlerin işbirliği yaparak ilerlemesi sorunun çözümüne giden yolda en önemli faktördür.

KAPSAM ve YÖNTEM

Bağımlılığın nasıl bir süreç olduğunu, hangi sorunlarla iç içe geçtiğini, bağımlılıkla mücadele etmek için hangi araç ve mekanizmaların bulunduğunu, bu araç ve mekanizmalardan hangilerinin iyi çalıştığını, hangilerinin kısa süreli çözümlerle kişileri bağımlılık döngüsüne soktuğunu, bağımlılıkla mücadelenin yaygın ve uğrak noktalarını, bağımlılıkla mücadele edenlerin ihtiyaçlarını ve bağımlılık alanındaki boşlukları görebilmek için madde bağımlısı bireyleri içinde bulunduğu mikro sistem içerisinde dinlemek gerekmektedir. Bu bağlamda, 14-25 Haziran 2021 tarihleri arasında 12-25 yaş arası çocuğu olan kişilerin madde bağımlılığına ve madde bağımlısı bireylere bakış açısını ölçmek amacıyla saha araştırması yapılmıştır. Bu araştırma kapsamında Bilgisayar Destekli Telefon Anketi (CATI) yöntemi kullanılarak 411 hane ile görüşülmüştür. Katılımcılar, eğitim, meslek ve gelir düzeyine bağlı olarak 8 kategoriyi içeren sosyoekonomik statü (SES) düzeylerinden üst (A+, A), üst-orta (B+, B), alt-orta (C+, C) ve alt (D ve E) statülerine göre belirlenmiştir. Yapılan araştırmanın İstanbul'u temsil etmesi amacıyla tesadüfi örnekleme yöntemlerinden tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmış olup; SES kriterine göre tabakalama yapılmıştır.

Yapılan odak grup görüşmeleri;

- Bağımlı eşleri, ebeveynleri ve kardeşlerinin bağımlılığın nasıl bir süreç olduğuna dair tanıklıkları,
- Bağımlılıkla mücadelenin temel uğrakları, kurum ve hizmetlerin değerlendirilmesi,
- Bağımlılıkla mücadele politikalarını besleyecek görüş ve öneriler olmak üzere üç tema etrafında kurgulanmıştır.

Araştırmaya katılanların %7,1'i E, %27,1'i D, %26,6'sı C, %12,9'u C+, %12,4'ü B, %6,3'ü B+, %5,4'ü A, %2,2'si ise A+ sosyoekonomik statüdeki mahallelerde ikamet etmekte olan kişilerden oluşmuştur. Çalışmaya katılanların %52,6'sını erkek, %47,4'ünü kadın katılımcılar oluşturmuştur. Katılımcıların %38,2'si ilkokul ve altı, %14,4'ü ortaokul, %26'sı lise, %19,2'si yüksekokul ve fakülte, %2,2'si yüksek lisans ve doktora seviyesine sahip olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %2,9'u 2.000 TL ve altı, %47,7'si 2.001-4.000 TL arası, %29,5'i 4.001-6.000 TL arası ve %19,9'u 6.001 TL ve üzeri aylık hane gelirine sahip olduğunu ifade etmiştir.

Araştırmanın bir diğer aşamasında ise belirli bir konu hakkında, hedef kitlenin düşünce, tutum, eğilim, duygu ve alışkanlıklarını küçük örneklemler kullanarak ve detaylı veri toplayarak konuyu derinlemesine anlamayı amaçlayan bir araştırma tekniği olan nitel araştırma yöntemi ile odak grup görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler ile bağımlılık sorunu aile, okul, mahalle ve yakın çevre olarak tanımlanan mikro sistemin içerisinden dinlenmiştir. Yapılan nitel araştırma ile hem madde bağımlısı bireylerin hem de bağımlı yakınlarının sosyal politika ihtiyaçlarını ortaya koymak hedeflenmektedir.

Yapılan odak grup görüşmeleri Bağımlı eşleri, ebeveynleri ve kardeşlerinin bağımlılığın nasıl bir süreç olduğuna dair tanıklıkları (i), Bağımlılıkla mücadelenin temel uğrakları, kurum ve hizmetler (ii), Bağımlılıkla mücadele politikalarını besleyecek görüş ve öneriler (iii) olmak üzere üç tema etrafında kurgulanmıştır.

Odak grup görüşmesi yapılacak kişilere, İBB Bağımlılıkla Mücadele ve Rehabilitasyon Müdürlüğü koordinasyonunda İBB Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğüne bağlı Kadın Danışma Birimi, Çocuk Koruma Birimi ve İBB Sosyal Hizmet Müdürlüğü, Beylikdüzü Belediyesi Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü Danışma Takip ve Rehabilitasyon Merkezi, Küçükçekmece Belediyesi Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü BAYAMER (Bağımlılıkla Mücadele Danışmanlık ve Rehabilitasyon Merkezi), Esenyurt Belediyesi Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü Yeni Başlangıçlar Gençlik Merkezi aracılığıyla ulaşılmıştır. Görüşmelere katılmak isteyen bağımlı yakınları ile 18 Haziran-25 Haziran tarihleri arasında 6-10 kişilik gruplar halinde bir araya gelinmiş, yaklaşık 90 dakika süren toplantılar yukarıda belirtilen üç soru etrafında şekillenmiştir. Toplam 56 kişiden oluşan 8 grup ile görüşmeler tamamlanmıştır. Gruplar yakınlık statüsüne göre (eş, ebeveyn, kardeş) kategorize edilmiş; kurum yönlendirmelerinde ise ilçe temelli gruplandırma yapılmıştır. Görüşülen kişilerin onayı ile ses kaydı alınmış ve simultane notlar tutulmuştur. Raporlama için gereken tematik içerik analizi yapıldıktan sonra ses kayıtları silinmiştir. Görüşmelerden çıkan tüm bulgular rapora anonim bir şekilde yansıtılmıştır.

BULGULAR

NEDENLER ve YAYGINLIK

Bağımlılığa giden yolun ailevi, toplumsal, ekonomik ve mekânsal pek çok faktörle kesiştiğini söylemek mümkündür. Arkadaş çevresi, aile içerisinde huzursuzluk, ebeveynlerin çocuğa karşı davranışları; bireyleri bağımlı olmaya yönlendiren sebepler arasında öne çıkmaktadır. Araştırma kapsamında yapılan saha çalışmasında katılımcıların %68.2'si arkadaş çevresinin, %48.3'ü aile içerisindeki huzursuzluğun, hakaret veya şiddetin, %45.6'sı ise ebeveynlerin çocuklarına karşı olan davranışlarının madde kullanımına başlamada en önemli üç neden olduğunu belirtmiştir. Bu nedenleri, aile bütünlüğünün bozulması ve ailede madde kullanan bireylerin bulunması takip etmektedir.

Katılımcıların %64.5'i yaşadığı çevrede uyuşturucu madde bağımlılığının önemli bir problem olduğunu belirtti.

Katılımcıların %64.5'i yaşadığı çevrede uyuşturucu madde bağımlılığının problem olduğunu belirtirken, %28.2'si çevresinde uyuşturucu bağımlılığının problem olmadığını ifade etmiştir. Sosyoekonomik seviyesi düşük olan katılımcıların %70'i, yüksek sosyoekonomik seviyeye ait katılımcıların ise %48.4'ü çevrelerinde uyuşturucu bağımlılığının önemli bir problem olduğunu belirtmiştir. Yine aynı çalışmanın sonuçlarına göre, katılımcıların %27.2'si yaşadıkları çevrede uyuşturucu madde bağımlılığının yaygın olduğunu belirtirken, %24.8'i az görüldüğünü, %15.6'sı bilgisinin olmadığını, %32.4'ü ise çevrelerinde madde bağımlısı bulunmadığını dile getirmiştir. Sosyoekonomik seviyesi düşük olan katılımcıların %15'i, yüksek sosyoekonomik seviyeye sahip katılımcıların ise %3.6'sı çevresinde madde bağımlılığı geçmişi olan kişilerin olduğunu belirtmiştir.

Katılımcıların %94.6'sı İstanbul'da uyuşturucu madde bağımlılığının bir problem olduğunu, %84.2'si ise bağımlılık yapan maddelere kolayca erişilebildiğini düşünüyor.

Katılımcıların %94.6'sı İstanbul'da, %92'si Türkiye'de uyuşturucu madde bağımlılığının önemli bir problem olduğunu düşündüğünü belirtirken, %95.1'i madde bağımlılarının toplumunun huzur ve güvenliğini tehdit ettiğini düşündüğünü belirtmiştir. Katılımcıların %84.2'si İstanbul'da bağımlılık yapan maddelere kolayca erişilebildiğini düşünürken, %3.9'u kolay erişilmediğini, %11.9'u ise bu konuda fikrinin olmadığını ifade etmiştir.

BAĞIMLILIĞA TANIK OLMAK: EBEVEYNLER, EŞLER, KARDEŞLER

Bir kez bağımlılıkla tanışıldığında ve aileler bu duruma tanıklık ettiğinde birlikte veya birbirine rağmen bağımlılıkla mücadele etme yöntemlerinin büyük ölçüde birbirine benzediği söylenebilir. Görüşme yapılan kişiler İstanbul'un farklı ilçelerinden gelen, farklı yaş gruplarında ve farklı sosyoekonomik statülere sahip kişiler olsa da anlattıkları hikayeler pek çok açıdan birbirine benzemektedir. Örneğin; okul çevresi, mahalle, arkadaş grupları veya yakın akrabalar üzerinden tanışılan maddenin etkisi ile çocukların ders başarısının giderek düştüğü, okula ilgilerinin azaldığı, davranış problemlerine dair okul idaresinden sık sık şikâyet gelmeye başladığı yaygın bir anlatıdır. Ayrıca, ailelerin de çok net bir şekilde fark edebileceği, çoğu zaman bağımlı bireyin bedenine, evi kullanım biçimine ve gündelik hayat davranışlarına yansıyan birtakım değişikliklerin baş gösterdiğinden sık sık bahsedilmiştir. Öz bakım problemleri, göz kızarıklığı ve çöküklüğü, ani zayıflamalar, uzun ve zamansız uyuklamalar, odayı uzun süre kapısı kilitli kullanmak, öfke, yalan ve şüphe uyandıracak para talepleri aileler tarafından en çok dile getirilen değişikliklerdir.

İstanbul'un farklı ilçelerinden gelen, farklı yaş gruplarında ve farklı sosyoekonomik statülere sahip kişilerin anlattıkları hikayeler pek çok açıdan birbirine yaklaşmaktadır.

ŞÜPHE, TAKİP ve İZLEME

Bağımlı ile aynı evde yaşayan kişilerin rahatlıkla fark edebileceği bu değişiklikler daha önce başka bağımlılık öykülerine de tanıklık etmiş olanlar için yorumlaması çok kolay semptomlar iken, bağımlılığa yönelik bilgi ve deneyimi olmayan aile üyelerinin, ilk etapta yalnızca ergenlik sorunları, işsizlik veya aile içi çatışmalar gibi başka olası problem kaynaklarına bağladığı belirsiz şüphelerdir. Her iki durumda da aileler şüphelerinin peşine düşerken çoğu zaman bizzat çocuklarının, eşlerinin, kardeşlerinin de peşine düşmekte ve gözlemledikleri değişikliğin kaynağını anlayabilmek için yakınları dışarı çıktıklarında nereye gittiklerini takip etmeye başlamaktadır. Bu takip ve izleme sürecine, çoğu zaman şüphe uyandıran aile üyesinin çantasını ve odasını aramak gibi sorunun kaynağını anlamaya yönelik başka yöntemler de eşlik etmektedir.

> *"O çıktı mı ben de peşinden çıkardım. Esnaf beni gördü mü 'yine Zafer'in peşine düşmüş' der acırdı. Nereye gidiyor? Ne yapıyor? Çocuğuma ne oluyor? Kim, ne yapıyor? Öğrenmek istiyordum. Bir şekilde beni atlatırdı. Bazen de o çıktı mı hemen odasına girer başlardım çekmecelerini karıştırmaya. Hani belki bir iz bulurum, çocuğumun vaziyetini anlarım. Velhasıl, bir gün pantolonunun cebinde gördüm maddeyi. Ne kokusunu bilirim ne görüntüsünü ama nasıl olduysa anladım ki benim oğlum zararlı bir maddenin etkisiyle böyle şeyler yapıyor. O akşam geldiğinde dedim ki 'sen bana bunu yapacağına çekip vursaydın oğul'."*

Şüpheler bir şekilde aileleri problem kaynağına götürdüğünde kimi zaman yukarıda paylaşılan alıntıdaki gibi hızlı ve çok sancılı bir yüzleşme gerçekleşmekte kimi zaman da gerçekliğe şahit olan kişi bu ağırlığı bir süre tek başına yüklenmektedir. Bu durumda, eğer şüphe duyup takip eden ve nihayetinde bağımlılığa şahit olan kişi evin babası değil ise genellikle gerçek en başta evdeki babadan saklanmaktadır.

Eğer şüphe duyup takip eden ve nihayetinde bağımlılığa şahit olan kişi evin babası değil ise genellikle gerçek en başta evdeki babadan saklanmaktadır.

Görüşmelerde sık sık dile getirildiği üzere, anneler şahit oldukları problemin sarsıcılığı ile baş etmeye ve kendi içlerinde bu sorunla yüzleşmeye çalışırken bir yandan da çocuklarını olası bir çatışmadan, şiddetten ve daha büyük zararlardan korumak için eşlerinin şüphesini yönetme zorunluluğu hissetmektedir. Bu, bağımlı anneleri için hem çok büyük bir stres ve kaygı kaynağı hem de çocuklarının şüphe çeken davranışlarının sorumluluğunu üstlendiklerinde şiddet ve baskı sebebi olmaktadır:

> *"Geceleri uyumazdım o zile basmadan fark edip kapıyı açabileyim diye. Babası gecenin o saati ne hâlde eve geldiğini görse evde kıyamet kopacak. Dolanırdım evin içinde gecenin dörtlerine kadar. 'Ne yapıyorsun, yatsana!' dediğinde 'Karnım ağrıyor, namaza kalktım,' gibi bir şey derdim muhakkak. Bu sebepten kavga ettiğimiz, hıncını benden çıkardığı çok oldu. Bu çocuk geceleri neden dışarıda, peki? Babasının cebinden para alıyordu madde için. Derdi ki 'Senin oğlan hırsızlığa da mı başladı?' 'Yok,' derdim, 'ben almıştım market için sana demeyi unutmuşum.' Hâlbuki 30 yıldır bir kez cebine eline sokmadım eşimin. Dershaneye giderdi, öğretmenlerin montlarının başında beklerdim. Askılığı bekliyordum korkumdan."*

Bu süreçte, yakınlarının içinde bulunduğu durumu daha iyi anlayabilmek için aile üyelerinin yoğun bir internet araştırması yaptığı, madde çeşitleri ve aralarındaki farklar, hangi maddenin nasıl semptomlara sebep olduğu, bağımlılığın kişi üzerinde nasıl etkileri olduğu ve bu maddelerin kullanımı ile mücadele yöntemleri üzerine yoğun bir araştırma evresinden geçildiği görülmüştür. Görüşmelerde söz alan bağımlı yakınlarının, alanda çalışan bir uzman kadar bilimsel detaylara hâkim olduğu ve neyle karşı karşıya olduklarına dair yüksek farkındalık sahibi oldukları gözlemlenmiştir. Araştırmalarından edindikleri bilgi ve aile yaşantılarında tanıklık ettikleri semptomlar sayesinde bağımlılığın insan bedeni üzerindeki etkilerine dair çok incelikli bir gözlem yetenekleri oluşmuştur.

> *"Suratı çekiliyor. Yaşlı gibi oluyor. Mosmor oluyorlar içtikleri zaman. Gözleri saydamlaşıyor, kızarıyor. Dudakları morarıyor. Kendinden geçiyor. Dal gibi sallanıyor, dudakları kuruyor. Bir anne-baba çocuğunun ne zaman bunu kullandığını şak diye anlar."*

BİR "AİLE SIRRI" OLARAK BAĞIMLILIK VE UTANÇ

Görüşmelerde görüldüğü üzere, bu sürece eşlik eden duygular genellikle korku, kaygı, utanç ve suçluluktur. Neyle karşı karşıya olduğunu anlamaya çalışan aileler "sudan çıkmış balığa dönmek"

olarak tanımladıkları bilinmezlik perdesini yaptıkları araştırmalar ve bir bağımlıyla aynı evde yaşama deneyimleri ile araladıktan sonra çoğu zaman sevdikleri kişiyi kaybetme korkusu, kendilerini suçlama ve sosyal çevreleri (akrabalar, komşular, arkadaşlar vb.) tarafından bir "aile sırrı" olarak gördükleri bu durumun fark edilmesi ile yaşadıkları utanç arasında kalmaktadır.

Yetersizlik ve suçluluk duygusunun üstüne gelen utanç duygusu aileleri bağımlılık gibi büyük bir sorun ile yalnız mücadele etmek zorunda bırakmaktadır çünkü "bu öyle bir ayıptır ki, en yakınınla bile paylaşamazsın.

Görüşülen ebeveynler çocuklarının bağımlılığını kendi ebeveynliklerindeki yetersizliklere bağlarken, eşlerin de yaptıkları "yanlış evlilik" sebebiyle kendilerini suçladığı görülmüştür. Yetersizlik ve suçluluk duygusunun üstüne gelen utanç duygusu, aileleri bağımlılık gibi büyük bir sorun ile yalnız mücadele etmek zorunda bırakmaktadır çünkü "bu öyle bir ayıptır ki, en yakınınla bile paylaşamazsın". Yalnızlaştıran utanç duygusu özellikle dindar ailelerde çok daha derinden yaşanmaktadır çünkü aile üyeleri kendi yaşam tarzları ile çocuklarının, eşlerinin, abilerinin, kardeşlerinin seçtiği yol arasındaki açılmayı açıklama baskısı hissetmektedir.

> *"Yanlış anlamayın, ben hacıyım, örtülüyüm, dinime maneviyatıma çok bağlı bir insan olarak bilinirim çevremde. O sarhoş oğlumu koluma takıp hastaneye gitmeye, sokaklarda dolaşmaya o kadar utanırdım ki. Hala utanıyorum ama şunu diyebiliyorum, sen bir annesin ve evladına yardım etmeye çalışıyorsun. Bunda utanılacak bir şey yok."*

Bağımlılık bir "aile sırrı" olarak bir süre aile üyelerinin destek almadan yüklendiği bir süreç olarak ilerlerken, bağımlı yakınlarının karşılaştığı bir diğer sorun ise o güne kadar aile içerisinde alışılagelen iletişim biçiminin ve davranış şeklinin artık işlerliğini yitirmesidir.

Görüşülen kişiler bağımlılıkla birlikte çocuklarının, eşlerinin, kardeşlerinin "tanınmaz hale" geldiğini, "bambaşka biri" olduğunu; bu nedenle onlarla iletişim kurmakta zorlandıklarını ve seslerini duyuramadıklarını ifade etmiştir. Bu durum, bağımlı yakınları için aile dinamiklerinin ve bağımlılıkla mücadele için gerekli olan iletişim kanallarının temelden sarsılması anlamına gelmektedir.

Görüşülen ailelerin büyük bir kısmı ev içerisinde gerçekleşen bu şiddetli kavgalar, eşyaların kırılıp dökülmesi ve bağrışmalar sebebiyle evlerinden çıkarıldıklarını ifade etmiştir. Komşuların şikayetleri veya direkt ev sahipleri tarafından evi boşaltmaları istenen aileler, bağımlılık sorununun genellikle evde yaşanan bu kavgalar ve bağrışmalar ile ifşa olduğunu belirtmiştir. Bağımlılık, sosyal çevre (akrabalar, komşular, arkadaşlar vb.) tarafından fark edildiğinde veya duyulduğunda aileler çoğunlukla bağımlılıkla mücadele etmeye yine dışarıdan destek almadan devam etmekte fakat, mücadele ettikleri durum artık "dışarısı" tarafından bilinmektedir. Bu durum çoğu zaman büyük bir sosyal izolasyona maruz kalmakla sonuçlanmaktadır.

BAĞIMLILIĞI TEMELLENDİRME ÇABASI ve "ÇEKİP GİDEMEMENİN AĞIRLIĞI"

Görüşme yapılan anne ve babaların neredeyse tamamı, çocuğunun bağımlı olmasından kendilerini "yetersiz" ebeveyn olarak görmekte ve bu durumdan kendilerini sorumlu tutmaktadır. Yetersizlik olarak tanımladıkları ve bir ihmal olarak gördükleri bu durum esasında hayatta kalma ve geçim derdine dayanmaktadır. Görüşmelerdeki anlatılara göre, uzun saatler çalışmak zorunda kalan anne babaların boşluğunu genellikle mahalle ilişkileri doldurmaktadır. Fakat, mahalle bir sosyal dayanışma mekânı olduğu kadar suç ve bağımlılığı yayma riski de taşımaktadır. Tam da bu nedenle, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Mahalle Evi modelinin özellikle bu riskleri yayma potansiyeli yüksek olan bölgelerde yaygınlaştırması gerektiğinin altı çizilmektedir. Görüşülen yalnız anneler ise çocuklarını bağımlılığa açık hale getirdiğini düşündükleri ve "evdeki boşluk" olarak tanımladıkları durumu evdeki baba eksikliği ile ilişkilendirmiştir. Hem dışarıda çalıştıkları hem ev işleriyle uğraştıkları, "hem anne hem baba" oldukları, zaman, para ve duygusal olarak sıkıştıkları yalnız annelik sürecinde çocuklarının değişimini fark edecek kadar yavaşlama fırsatlarının olmadığını dile getirmişlerdir: "*Ev işinden, yemekten, çalışmaktan, koşturmaktan biz kadınların başka bir şey düşünecek güçleri kalmıyordu ki.*"

> *"Eşim şoförddü. Ben de çalışıyordum. Çocukları evde yalnız bırakmak zorunda kalıyorduk. Kapıyı üstlerine kilitliyorduk. Eşim arada gelip doyuruyordu. O şekilde büyüdüler. Okullarına gidemedim, onlara bakamadım. Lise yıllarında başlamış. Ben çocuklarımla hiç ilgilenemedim, hep çalıştım."*

Bağımlı anne-babaları "çekip gidememenin ağırlığı" olarak tarif ettikleri, çocukları ile aralarındaki güçlü bağ ve taşıdıkları ebeveynlik sorumluluğu sebebiyle kendi hayatlarına devam edememe fakat çözüm de üretememe çaresizliğinin altını çizmiştir.

Görüşülen ebeveynler kendilerini çocuklarını bağımlılığa açık hale getirecek bir ilgi boşluğuna sebep olmakla suçlarken, bağımlı eşleri yaptıkları "yanlış evlilik" sebebiyle suçluluk hissetmektedir. Evlilik öncesi birbirini tanıma fırsatı yakalamış kadınlar o süreçte gözlemledikleri bazı "gariplikleri" hoşgörüyle karşıladıklarını ifade etmiş, böyle bir şansı olmadan evlenmiş kadınlar dahil olmak üzere görüşülen tüm bağımlı eşleri bağımlılığa bağladıkları psikolojik, fiziksel, cinsel ve ekonomik şiddeti defalarca affettikleri için kendilerine kızdıklarını ifade etmiştir. Kadınlar birçok kez boşanmanın kıyısından döndüklerini, boşanmama sebeplerinin çocukları için veya eşlerini bu mücadelede yalnız bırakmamak olduğunun altını çizmiştir. Ancak, yaşadıkları şiddetle ölümün kıyısına gelen kadınlar bu sefer boşanmakta kararlı olsalar da boşanamadıklarını belirtmiştir. Bu noktada, yaşanan şiddet döngüsü ve boşanamama süreci eşi bağımlı olmayan herhangi bir kadının hikayesinden çok farklı görünmemektedir. Görüşülen kadınlar nafaka gibi pek çok hakkından feragat ederek sadece şiddetten kurtulmak amacıyla boşanmak için dahi yıllarca mücadele etmiş, kadın sığınma evlerinde kalmış, şehirden şehre taşınarak gizlenmiş, çocuklarını okullarından almak ve can güvenliklerini sağlamak için her gün çalıştıkları işyerlerine götürmüş, pek çok kez darp raporu alıp uzaklaştırma kararı çıkardıkları halde kendilerini güvende hissedecekleri mekanizmalara erişememiş, gizlilik kararları olduğu için sosyal yardımlardan yararlanamamış, çocuk bakım hizmetlerine güç yetiremedikleri için iş bularak kendilerine yeni bir hayat kurmakta zorlanmıştır. Boşanmaya karar vermek de en az boşanmak kadar zor olmuştur.

> *"18 yaşında görücü usulü ile evlendim. Arkamda kimse olmadığı için ve çocuklarımı kaybetme korkum olduğu için eşimi hiç bırakmadım. Onunla her şeye rağmen birlikte olduğum için yarın öbür gün çocuklarım için kötü örnek oluşturur diye çok korkuyorum. Bitirme noktasına çok geldim. O sıralar 10 gün boyunca eve almadım kendisini. Ama çocuklarım babalarını istediler. Çocuklarımın gözünde kötü olmak istemedim. O yüzden çocuklarım ergenliğe girdikten sonra karar almayı düşünüyorum. 10 yıldır aklı yerinde olmayan biriyle yaşıyorum."*

Görüşülen bağımlı anne-babaları da bağımlılığın hayatlarında açtığı yara karşısında "çekip gidememenin ağırlığı" olarak tarif ettikleri, çocukları ile aralarındaki güçlü bağ ve taşıdıkları ebeveynlik sorumluluğu sebebiyle kendi hayatlarına devam edememe fakat çözüm de üretememe çaresizliğinin altını çizmiştir. İki çocuğu uzun süre bağımlı olan fakat üç yıldır çocuklarının bağımlılıktan tamamen temizlendiğini büyük bir mutlulukla ifade eden bir anne çocuklarını "sevgiyle iyileştirdiğini" vurgularken bağımlı ebeveynlerinin çoğu zaman "çocuklarına rağmen çocuklarını sevmeye devam etmek" zorunda olduğunu işaret etmiştir. "Onları ne iyileştirdi biliyor musun? Çocuklarım ne hata yaparlarsa yapsınlar döndüklerinde hep beni bulabildiler. Bunu bazen onlara rağmen yaptım." Hem bağımlı anne-babaları hem bağımlı eşleri bağımlılık sorununu ve ona bağlı diğer tüm sorunları arkalarında bırakarak yeni bir hayat kurmak isteseler de bunun her iki grup için de kolay olmadığını söylemek mümkündür.

BAĞIMLILIKLA ARTAN EKONOMİK KIRILGANLIK ve ZAMAN MALİYETİ

Bağımlılığın şiddeti arttıkça ailelerin ekonomik kırılganlığı da artmaktadır. Görüşmelere katılan ebeveynlerin tamamı çocuklarının tedavi süreci için yaptıkları harcamalar ve çocuklarını takip etmek, çocukların karıştıkları olaylara müdahale etmek, sık sık eve gelmeyen çocuklarını aramaya koyulmak gibi düzenli bir iş hayatından alıkoyan zorunluluklar sebebiyle ciddi ekonomik kayıpları olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %90.8'i uyuşturucu maddelerin ölçülü tüketilmesinin birey ve toplum için tehlike yarattığını, %6.8'i ölçülü kullanıldığında tehlikeli olmadığını belirtirken %2.4'ü ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Sosyoekonomik seviyesi yüksek olan katılımcıların %80.6'sı ise maddelerin bağımlı olmadan tüketilmesinin birey ve toplum için tehlike yarattığını düşündüğünü belirtmiştir. Yine aynı çalışmanın sonuçlarına göre katılımcıların %24.2'si bağımlılık yapıcı madde kullanan kişilerin herhangi bir işte çalışmaması gerektiğini düşünürken, %67.8'i bu kişilerin çalışabileceğini, %8'i ise bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir.

Katılımcıların %90.8'i uyuşturucu maddelerin ölçülü tüketildiği takdirde de birey ve toplum için tehlike yarattığını, %24.2'si ise bağımlılık yapıcı madde kullanan kişilerin herhangi bir işte çalışmaması gerektiğini düşünüyor.

Bağımlılıkla mücadele başlı başına bir mesai olarak yaşanmaktadır ve gündelik hayatı temelden etkilemektedir. Görüşülen ailelerin büyük bir kısmı, yakınlarının bağımlılıkla mücadele sürecini desteklemek veya maddeye ulaşmak üzere yaptığı borçları ödemek için yüklü krediler çekmek zorunda kalmıştır. Birçok aile çocuklarının bağımlılık sorunuyla ilgilenirken sürekli olarak iş yerini terk etmek zorunda kaldığını, işlerinden kovulduklarını veya iş yerlerini kapatmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir. Ebeveynler yüklü borçlara girerken, bağımlı eşleri de sosyal yardımlarla hayatlarını idame ettirmeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Bağımlı eşleri, kocalarının bağımlılıkları sebebiyle çalışamaz durumda kaldıkları süreçte çocuklarının temel ihtiyaçlarını, ancak sosyal yardımlar ile karşılayabildiklerinin altını çizmiştir. Bu noktada, gıda kolisi gibi akut hizmetlerin yoksulluk için sürdürülebilir çözümler olmasa da bir ölçüde yoksulluğun çıplak bir açlık olarak yaşanmasının önüne geçtiği görülmektedir.

> *"Çocuklarımı hep o yardımlarla büyüttüm. O da büyük bir iştir ha. Sabahtan gideceksin, o belgeleri bulacaksın, teslim edeceksin, takip edeceksin. Baktım artık çalışacak hali kalmamış, bundan hayır yok... O zaman gittim çocuklarım için nereden ne alabilirsem aldım, başvurdum. Ele el açacağıma yardım alacağım kurumlara açtım. Allah razı olsun. Ele kalsa açlıktan ölürsün biliyor musun?"*

BAĞIMLILIKLA YAŞAMAK ve EVDEKİ DİĞER ÇOCUKLAR

Bağımlılarla aynı hanede yaşayanların hayatlarında yalnızca ekonomik sıkışıklıklar yaşanmamakta, aynı zamanda mekânın ve zamanın kullanımı açısından da büyük bir daralmaya maruz kalınmaktadır. Örneğin, görüşülen kişilerin neredeyse tamamı düğün, cenaze, akraba ziyareti gibi temel sosyal ilişkilerini dahi devam ettiremediklerini; çocuklarını hem evde yalnız bırakmaktan hem de söz konusu sosyal ortamlara sokmaktan endişe ettiklerini ifade etmiştir. Evdeki daralma en çok bağımlılık sorunu yaşamayan diğer kardeşleri etkilemektedir. Görüşülen kişiler abilerinin/ablalarının evde madde kullanması, evde sürekli kavga, çatışma ve huzursuzluk olması sebebiyle çoğu zaman kendilerini evin dışına atmak istediklerini belirtmiştir. Sık sık evden kaçtıklarını ya da kaçmak istediklerini söyleyen bağımlı kardeşleri ebeveynlerinin tüm enerjilerini, maddi ve manevi kaynaklarını bağımlı olan abilerine/ablalarına harcamasından doğan boşluğun kendilerinde bir aidiyet problemine sebep olduğunu da paylaşmıştır. Bu durum, söz konusu gençler tarafından bir aileye sahip olmanın anlamının sarsılması olarak ifade edilmiştir. Ancak, görüşmelere katılan kardeşlerin bir kısmı bu aidiyet sorununu "empati" ile aştıklarını ve abilerinin/ablalarının bağımlılıkla mücadele sürecine büyük bir özveriyle dahil olduklarını vurgulamıştır. Kardeşlerin, yeteri kadar teknolojik okuryazarlığı bulunmayan anne-babaları için bağımlılığa dair yapılan internet araştırmalarında da rehberlik ettiği görülmüştür.

Kız kardeşlerin deneyimleri erkek kardeşlerin deneyimlerinden birçok açıdan farklılaşmaktadır. Görüşülen kız kardeşlerin bağımlılığa bağlı olarak çok daha fazla şiddete, tacize, baskıya ve kısıtlamaya maruz kaldığını söylemek mümkündür. Yaşadıkları şiddet ve baskı sebebiyle erken yaşta evlenmeyi düşünen, annelerini bağımlılık gibi büyük bir sorunla baş başa bırakmamak için kazandığı üniversiteye gitmeyen, geceleri kapılarını kilitleyip korkuyla uyumak zorunda kalan genç kadınların anlatıları bağımlılık sorununun toplumsal cinsiyet boyutunun en çok kız kardeşlerin deneyimlerinde görünür olduğunu ortaya koymaktadır.

> *"Abimin ihtiyaçlarına yetişebilmek için biz haftalarca aç kaldık. Benim en büyük hayalim okumaktı ama gönlüm el vermedi annemi bırakmaya. Madde kullanımında içip içip yere tükürdüğü için bütün gün temizlik yaparım. Bunu annem yapamaz. Ben de gidersem hepten o karanlığın içinde kalır. Ben 19 yaşındayım ama inanın çok daha büyüğüm. Dayakla kötekle beni de delirtecek gibi oldu. Hala kapım kilitli yatarım, aklı yerinde değil ki."*

BAĞIMLILIKLA YAŞAMAK ve SAĞLIK MALİYETİ

Bağımlılığa tanıklık etmek, bağımlı biriyle aynı evde yaşamak ve bağımlılıkla çoğu zaman bağımlıya rağmen mücadele etmek madde bağımlısı bireylerin yakınlarının hayatlarına büyük bir stres yüklemektedir. Görüşmelere katılan ebeveynlerin ve eşlerin büyük bir kısmı depresyon ve uyku bozukluğu sebebiyle ilaç kullandıklarını, unutkanlık, kas ağrıları, kronik yorgunluk gibi kısmen psikosomatik olduğunu düşündükleri, kısmen de uzun süreli strese bağladıkları sağlık sorunları yaşadıklarını, bir kısmı ise hayatlarına bağımlılık girdikten sonra kanser gibi çok ağır hastalıklarla tanıştıklarını dile getirmiştir.

> *"O gün biz yüzleştik. Parkta gördüm seni dedim. O adamlarla ne işin var? Senin kız çocukların var, utanmıyor musun? Dedim. Önce üstüme yürüdü. Ben kadına hesap mı vereceğim gibi konuştu. Ben küçük bebeğimi de aldım çıktım evden. O gün Beylikdüzü'nün bütün sokaklarını gezmişimdir. Ama kendimden haberim yok, kolum kanadım eteğim çekilmiş. Bu süreçte kalp sancıları, göz kararmalarım oldu. Belki 4-5 ay sonra da kanser olduğumu öğrendim. Bu dert insanı kanser yapar derler ya, öyle bir şey işte."*

BAĞIMLILIKLA MÜCADELE GÜZERGAHLARI: AİLE İÇİNDE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI, KURUMLAR ve HİZMETLER

Araştırma kapsamında yapılan anket sonuçlarına göre katılımcıların %61,2'si bağımlılık yapıcı madde kullanan kişilerin, kullandığı maddeyi bırakabileceğini, %23,9'u bırakamayacaklarını, %14,9'u ise bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir. %72,3'ü madde bağımlılığının tedavi edilebileceğini, %13,1'i ne kadar tedavi edilirse edilsin bağımlılıktan kurtulmanın mümkün olmadığını düşünürken, %14,6'sı ise kararsız olduğunu ifade etmiştir. Sosyo ekonomik seviye arttıkça madde bağımlısı kişilerin tedavi edilebil eceği görüşünde artış görülmüştür.

Katılımcılar uyuşturucuyla mücadele konusunda aile, devlet ve medyanın sorumlu olması gerektiğini ve madde bağımlılığının tedavi edilebileceğini düşünüyor.

Görüşmeler ve saha çalışmasının sonuçları üzerinden bağımlılıkla mücadele etmeye yönelik sosyal, yönetsel, güvenlik, eğitim ve iletişim katmanları öne çıkmıştır. Uyuşturucuyla mücadele konusunda katılımcıların %73,3'ü aileyi, %64,3'ü devletin uyuşturucuyla mücadeleye yönelik faaliyetlerini sorumlu görürken, bu sırayı medya takip etmiştir.

AİLE İÇERİSİNDE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Bağımlılık sorunuyla yüzleşen aileler bu sorunun kaynağının çevresel faktörler olduğunu düşündükleri için ilk etapta mekan değişikliği ile yakınlarını bu kaynaktan uzaklaştırmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Ailelerin, bağımlı kişiyi belirli bir süre memlekete göndermek, çalışması için başka şehirlerdeki akrabalara yollamak, ailece hiç bilmedikleri ve bağları bulunmayan şehirlere taşınmak gibi pek çok mekansal değişiklik teşebbüsünde bulunulduğu görülmüştür. Aileler mekan değişikliği ve bağımlılığı besleyen çevreden uzaklaşmanın bağımlılar için bir süre iyileştirici olduğunu düşünse de bu yöntem bağımlıların hayatlarına kalıcı bir çözüm getirmemiştir. Diğer yandan, örneğin; görüşmelerde bağımlı yakınlarının hapishaneye girdikten sonra bağımlılıktan kurtulabildiğini ve mahkumiyetleri sürecinde üniversite sınavını kazanarak eğitim hayatlarına yeniden başladığını belirten kişiler de olmuştur.

Aile içerisinde denenen çözüm yollarından bir diğeri ise bağımlıyı evden uzaklaştırmaktır. Ailelerin "dibe vurmasına izin vermek" olarak tanımladığı ve bağımlıyı tedavi olmaya ikna etmek için denenen bu yol kalıcı bir çözüm olmamış, aileler yakınlarını uzaktan seyretmeye ve desteklerini sunmamaya duygusal olarak devam edememiştir.

Bağımlıları usta-çırak ilişkisi gibi yakın ilişki ve takip gerektiren işlere sokmak, askere gitmelerini beklemek, evliliği teşvik etmek ailelerin bir kısmı tarafından başvurulan diğer çözüm yolları olarak belirtilmiştir. Görüşmelere katılan bir bağımlı babası, üç yıldır madde kullanmayan oğlunun iyileşmek için en temel motivasyonunun aile kurmak ve baba olmak olduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde, bir bağımlı kişinin annesi, kızının anne olduktan sonra tedaviye çok daha açık hale geldiğini söylemiştir. Görüşmelerde vurgulandığı üzere, askerlik ve mahkumluğun madde kullanımını doğrudan askıya aldığı söylenemese de mekan değişikliğinin bir süre bağımlıların toparlanmasını sağladığı, evlilik ve anne/baba olmak gibi motivasyonların tedaviye ikna olmayı kolaylaştırdığı görülmüştür. Diğer yandan, işe girmek ve çalışmak bağımlılık süreci devam ederken, çoğu zaman sekteye uğrasa da tedavi sürecini tamamlamış fakat hala risk grubunda olan bağımlıların yeni hayatlarına tutunmaları için oldukça önemlidir.

KURUMLAR VE HİZMETLER

Görüşmelere katılan ailelerin tamamı bağımlı yakınlarının daha önce en az bir kez yatılı tedavi gördüğünü, birden fazla kurum aracılığıyla bağımlılıktan kurtulmaya çalıştığını ifade etmiştir. En sık başvurulan kurumlar AMATEM (Alkol ve Madde Tedavi Merkezi), ÇAMATEM (Çocuk Ergen Madde Tedavi Merkezi), Balıklı Rum Hastanesi, Çorlu Devlet Hastanesi, Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi ve Fatih'te bulunduğu ifade edilen özel bir hastanedir. Yaygın olarak başvurulan diğer kurumlar ise ilçe belediyeleri ve kaymakamlıklardır. Anket katılımcılarının %29,2'si çevresinde madde bağımlısı bir olduğu durumda madde bağımlılığı sağlık kurumlarına, %26,2'si AMATEM'e yönlendirebileceğini belirtirken, %26,7'si hangi kurumlara yönlendireceği konusunda bilgi sahibi değildir. Sosyoekonomik seviye yükseldikçe bilgi sahibi olma durumunun arttığı görülmüştür.

Katılımcıların %26,7'si madde bağımlısı bir kişiyi hangi kurumlara yönlendireceği konusunda bilgi sahibi değil.

Ailelerin büyük bir kısmı kurumların sağladığı hizmetlerin bağımlılıktan kurtulmak için yeterli olmadığını düşünürken, bir kısmı ise farklı kurumlardan eş zamanlı aldıkları ilaçlı tedavi ve psikolojik destek hizmetleri ile yakınlarının bağımlılıktan kurtulduğunu belirtmiştir. Kurumlarla ilgili en sık dile getirilen sorunlar yatılı tedavi için randevu sırasının gelmemesi, özel psikoloji kliniklerinin pahalılığı, ücretsiz psikolojik destek hizmetlerine erişimin sınırlılığı, yatılı tedavi sonrası takip sisteminin zayıflığı, hastanelerin bağımlılarla ve aileleriyle iletişiminin sınırlı veya sorunlu olmasıdır.

Ek olarak, kollukla karşı karşıya gelen ailelerin; mahallelerinde madde temin eden kişilerin tespiti ve bağımlılığın kaynağını kurutmaya yönelik hızlı müdahale konusunda daha yaygın bir denetleme talebi bulunmaktadır.

Yakınlarının bağımlılıktan kurtulduğunu belirten ailelerin neredeyse tamamı bağımlılıkla mücadelenin esasında psikolojik ve sosyal bir süreç olduğunu vurgulamış; yatılı ve ilaçlı tedavi yöntemlerinin sosyal rehabilitasyon ve psikolojik destek hizmetleri ile entegre olmamasından dolayı problem döngüsüne girildiğini belirtmiştir. Görüşülen kişilerin yakınları birçok kez farklı kurumlarda yatılı ve ilaçlı tedavi görmüş fakat çoğunlukla sonuç alamamıştır. Sonuç alan kişilerin bunun güçlü bir aile ortamının sağladığı duygusal ve ekonomik destek ile kurumların (özellikle ilçe belediyelerinin) sağladığı ücretsiz psikolojik destek sayesinde mümkün olduğunu dile getirmiştir.

Anket katılımcıların %85,4'ü bağımlılık yapıcı madde kullanan kişilerin psikolojik sorunlarının olduğu yargısına sahipken, %10,2'sinin bu şekilde düşünmediğini, %4,4'ü ise bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir. Görüşülen ailelerin bir kısmı aynı kurumdan yatılı tedavi ve psikolojik destek hizmeti almıştır ve hepsi bağımlılıkla mücadele sürecini başarıyla arkalarında bıraktıklarını; yararlandıkları bağımlılık merkezinin "bağ kuran" yaklaşımının ise büyük rolü olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu bağımlılık merkezinin mesai tipi çalışma yerine 7/24 ulaşılabilir olduğunu ve birebir sosyal çalışma ile bağımlılarla "bağ kurduğunu" ifade eden aileler, bağımlılıkla mücadelenin hem ailelere hem kurumlara duygusal emek sorumluluğu yüklediğini işaret etmiştir. Bağımlılık alanında çalışan kurumlardan kendileri de psikolojik destek alan aileler düzenli olarak eğitimlere ve seanslara katılarak bağımlılara nasıl yaklaşılması gerektiğine dair yeni bir iletişim ve davranış repertuarı geliştirdiklerini belirtmiştir. Aileler, bu iletişim ve davranış yönergesini öğrenmenin yakınlarının bağımlılıkla mücadele sürecine daha iyi destek olmalarını, bağımlılığa tanık olmanın kendilerine yüklediği stres ve kaygıyla baş etmelerini sağladığını vurgulamıştır.

BİR SOSYAL HİZMET ALANI OLARAK DİNİ KURUM ve CEMAATLER

Bağımlılıkla mücadele eden aileler, sağlık kurumları, kolluk kuvvetleri, belediye ve kaymakamlık gibi yerel kamu aktörlerine başvurduğu gibi, bir sosyal rehabilitasyon misyonu yükledikleri dini kurum ve cemaatler aracılığıyla da çözüm aramaktadır. Görüşülen ailelerin önemli bir kısmı hanelerinde bulunan bağımlıların dini grupların şehir dışında hizmet veren merkezlerinde tedavi amacıyla bir süre kaldığını ifade etmiştir.

Bazı ilçe belediyelerinin bağımlılar için bu merkezlere servis hizmeti de sağladığına dikkat çeken aileler, bağımlıların mekan değişikliği, bir cemaat içerisinde aidiyet duygusu hissetmek, iyi planlanmış ve kolektif işlerle rutinleri oluşturulmuş gündelik hayatın akışı içerisinde yaratılan "meşguliyet" ile bağımlılıktan bir süre de olsa uzaklaşabildiğini ifade etmiştir. Ancak, söz konusu bağımlıların geri döndüklerinde yeniden madde kullanmaya başladığı ifade edilmiştir.

Büyük ölçüde standardize olmuş, ilişkisel ve duygusal faktörleri göz ardı eden, medikal müdahale ağırlıklı sağlık kurumlarında çözülmeye çalışılan bağımlılık sorunu karşısında dini aidiyet ve cemaatler de tıpkı akrabalık, komşuluk, hemşerilik, usta-çırak ilişkisi gibi toplumsal bir işlev yüklenmiştir. Bu, bağımlılıkla mücadele politika ve hizmetlerinin aidiyet, bağ kurma, sosyal ilişkiler, güven, kabul, toplumsal dayanışma ve iletişim gibi duygusal emek gerektiren süreçleri dışarıda bırakmayan bir gözle oluşturulması gerektiğine işaret etmektedir.

BAĞIMLILIKLA MÜCADELE POLİTİKALARI İÇİN ÖNERİLER

Görüşmelerde hem yerel yönetimler hem de merkezi kurumların bağımlılıkla mücadele politikalarına dair belirli talep ve öneriler öne çıkmıştır. Bunlar:

- Bağımlıların tıbbi tedavi ve rehabilitasyon sürecine eşlik eden sosyal rehabilitasyon ve sosyal uyum süreçlerini destekleyecek sosyal hizmet temelli bağımlılıkla mücadele merkezlerinin açılması,
- Mesai sistemiyle çalışmayan, her an ulaşılabilir olan, bağ kurmaya ve güvene dayalı ilişki geliştirmeye odaklanan 7/24 hizmet sunabilecek birimlerin bağımlılıkla mücadele merkezleri ile ilişkili olarak faaliyet göstermesi; gerekli hallerde bağımlı kişiler ve aileleri ile doğrudan iletişim kuracak ve ilgilenecek mobil ekiplerin oluşturulması,
- Hem bağımlılar hem bağımlı aileleri için ücretsiz psikolojik destek hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve bu alanda çalışan uzmanlarla güçlendirilmesi,
- Bağımlılık tedavisini tamamlamış fakat hala risk grubunda olan kişilerin mesleki güçlenme odaklı bireysel mentörlük ve istihdam olanakları ile desteklenmesi,
- Bağımlı ailelerinin bağımlılıkla mücadelede uygun davranış yönergesini öğrenmeleri için yaygın bir şekilde eğitim ve seminerlere tabi tutulması,
- Bağımlılıkla mücadeleye dair farkındalık çalışmalarının daha yaygın ve görünür bir şekilde yürütülmesi; bağımlılığa yönelik farkındalık ve iletişim stratejilerinin oluşturulması
- Özellikle bağımlı gençlerin sosyal rehabilitasyonu için sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlerin düzenlenmesi,
- Okullarda bir okul sosyal hizmet çalışması olarak bağımlılığı önleyici rehberlik hizmetinin desteklenmesi,
- Bağımlılıktan kurtulan kişilerin açılan bağımlılıkla mücadele merkezlerinde akran desteği kapsamında istihdam edilmesi,
- Bağımlılıktan kurtulan kişilerin bağımlılığı tetikleyici sosyal çevrelerine alternatif olabilecek sosyal alanların ve etkinliklerin oluşturulması,
- Bağımlılıkla mücadele eden ailelerin artan ekonomik kırılganlığını hafifletecek ekonomik desteklerin veya dolaylı transferlerin hayata geçmesi,
- Sosyal yardım ve diğer hizmet başvurularında gizlilik kararı olan kadınların başvuru süreçlerinin kolaylaştırılması,
- Bağımlı çocuklarının, eşlerinin, kardeşlerinin, ebeveynlerinin mahallelerde yapılacak eğitimler ve buluşmalar ile güçlendirilmesi; mahalledeki sosyal izolasyon duvarının aşılması için "komşuluk dayanışması" odaklı etkinliklerin arttırılması,
- Mahallelerdeki bağımlılık zincirine yakından şahit olan esnafların çözüm ortağı olarak mahalle temelli önleyici programlara dahil edilmesi,
- Bağımlılığın yaygın olduğu mahallelerdeki sokak aydınlatmalarının iyileştirilmesi, metruk binaların denetlenmesi ve dönüştürülmesi.

SONUÇ: "İSTANBUL'DA ÇOCUĞUMU HEM KAYBETTİM HEM YENİDEN BULDUM"

İstanbul'da bağımlılıkla mücadelenin yaygın güzergahlarını, bağımlı ailelerinin alanda çalışan temel kurum ve hizmetlere dair görüşlerini, bağımlılığın sosyal ve ekonomik boyutlarıyla nasıl yaşandığını ve bağımlı yakınlarının İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin bağımlılıkla mücadele politikasına yön verecek önerilerini dinlemek üzere gerçekleştirilen odak grup görüşmeleri kapsamında toplam 56 kişi ile görüşülmüştür. Bu kişilerin tamamının çocukları, kardeşleri/abileri/ablaları veya eşlerinin bağımlılık öyküsü bulunmaktadır. Görüşmelerde bağımlılığa tanık olmak, bağımlıyla aynı evde yaşamak ve gündelik hayatı paylaşmak ile ilişkili olan sorun ve ihtiyaçlar; bağımlılığın hem bağımlı hem de onunla birlikte yaşayan kişiler üzerinde nasıl etkiler bıraktığı, bağımlılıkla mücadelenin uğrak noktaları olan sağlık kurumları, dini cemaatler, kolluk ve diğer kurumsal aktörlerle ilgili deneyimler öne çıkmıştır. Buna göre, bağımlılık başlı başına bir mesai olması sebebiyle aile ekonomisini ciddi ölçüde kırılganlaştırmaktadır. Aile üyelerinin iş hayatını sık sık keserek çoğu zaman borca sokmakta veya düzenli bir iş hayatı sürdürmenin önüne geçmektedir. Diğer yandan, bağımlılık bağımlıyla aynı evde yaşayan çocuklar ve kardeşler için oldukça zorlayıcıdır çünkü hem ailenin tüm enerji ve kaynakları bağımlılıkla mücadeleye yatırılmakta hem de evdeki çatışma ortamı evle ve aileyle kurulan bağı zedelemektedir.

Bağımlılıkla uzun süre mücadele eden ailelerde strese bağlı hastalıklar ve gündelik hayat akışını etkileyen ağır psikosomatik belirtiler görülmektedir. Bağımlılıkla mücadele aileler için oldukça yalnızlaştıran bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Bağımlılık çoğu zaman bir "aile sırrı" olarak en yakın akrabalardan dahi gizlenmekte ve bağımlı yakınları bağımlılığı temellendirmeye çalışırken kendilerini suçlama eğilimi göstermektedir. Bağımlılığın duyulması genellikle sosyal dışlanma ile kol kola gelmekte, aileler sık sık ev değiştirmek zorunda kalmaktadır. Şüphe, takip, yüzleşme, utanç, suçluluk gibi pek çok duygusal sürecin eşlik ettiği bu durumda aileler bir yandan mekan değişikliği, işe veya evliliğe yönlendirme, cezalandırma ve evden uzaklaştırma gibi aile içi yöntemlere başvururken; diğer yandan yolları yatılı ve ayaktan tedavi için pek çok sağlık kurumundan, sosyal rehabilitasyon misyonu yükledikleri dini cemaatlerden geçmektedir. Bağımlılıkla mücadelenin esasında bir sosyal rehabilitasyon süreci olduğunu düşünen aileler kurumların da tıpkı aileler gibi duygusal emeği, bağ kurmayı, iyileştirici ilişkileri ve doğru iletişimi odağına alması gerektiğini vurgulamaktadır. Aileler, hem yerelde hem de merkezi kurumlar aracılığıyla bağımlı yakınları için ücretsiz psikolojik destek hizmetlerinin, bağımlılıkla mücadeleyi destekleyecek davranış yönergesini öğrenebilecekleri eğitimlerin, bağımlılığın yarattığı ekonomik kırılganlığı hafifletecek sosyal yardımların, bağımlı ailelerinin maruz kaldığı sosyal dışlanmayı kıracak mahalle temelli dayanışma etkinliklerinin, bağımlılıkla mücadelede

birebir sosyal çalışmayı mümkün kılacak sosyal rehabilitasyon ve tedavi merkezlerinin, bağımlılıktan kurtulanların yeni yaşamlarına adapte olmalarını kolaylaştıracak istihdam ve sosyalleşme olanaklarının, bağımlılığı önleyecek okul sosyal hizmet programlarının ve mahalle temelli farkındalık çalışmalarının, bağımlılıkla mücadele süreci devam eden kişilerin bağımlılığı tetikleyici sosyal çevrelerine alternatif oluşturacak sosyal alanların yaygınlaştırılması gerektiğini dile getirmiştir.

Bağımlılıkla mücadele, yalnızca aile üyelerinin sorumluluk yüklenmesi ile çözüme kavuşamayacak kadar emek, zaman ve kaynak gerektiren bir süreçtir. Bu, ancak güçlü bir toplumsal dayanışma ve kamu sorumluluğu ile hafifletilebilecek bir yük olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, bağımlılıkla mücadele alanında geliştirilecek tüm program ve hizmetler bağımlının olduğu kadar bağımlı ile aynı evi ve gündelik hayatı paylaşan aile üyelerinin ihtiyaçlarını da gözetmelidir. Bağımlılık; yoksulluk, borçluluk, şiddet, suça yönelme, sosyal dışlanma ve istihdamdan dışlanma gibi pek çok başka sorunu beraberinde getirirken çocuk koruma sistemi, kadın sığınma evleri, sosyal yardımlar ve diğer sosyal hizmet alanlarını bu gözle yeniden düşünmeye çağırmaktadır.

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın gerçekleşmesinde emekleri bulunan başta İBB Bağımlılıkla Mücadele Müdürlüğü olmak üzere, İBB Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğüne bağlı Kadın Danışma Birimi ve Çocuk Koruma Birimi, İBB Sosyal Hizmet Müdürlüğü, Beylikdüzü Belediyesi Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü Danışma Takip ve Rehabilite Merkezi, Küçükçekmece Belediyesi Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü BAYAMER (Bağımlılıkla Mücadele Danışmanlık ve Rehabilitasyon Merkezi) ve Esenyurt Belediyesi Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü Yeni Başlangıçlar Gençlik Merkezi'ne teşekkür ederiz.

NOT:

NOT:

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İstanbul Planlama Ajansı

ipa.istanbul